

UOT 378.012.7

Hacıyeva Sveta Müzəffər qızı

baş müəllim

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68

BƏSTƏKAR VƏ XALQ MAHNILARININ TƏRBİYƏVİ POTENSİALI

Açar sözlər: mənəvi və bədii tərbiyə, xalq və bəstəkar mahnıları, folklor, vətəndaşlıq

Uşaq və xalq mahnılarının ifası və dinlənməsinin düzgün təşkili və ifaçılıq prosesinin özü məktəblilərin emosional sahələrini genişləndirir, əxlaqi və əqli cəhətdən onların inkişafına səbəb olur, vətənə məhəbbət və dogma təbiətə sevgi, əməyə hörmət, dostluq və kollektivçilik hissələrini aşılıyır. Mahnılar uşaqların ideya-siyasi tərbiyəsinin, vətəndaşlıq və beynəlmiləçilik hissələrinin formalaşmasına da müsbət təsir göstərir.

С.М.Гаджиева

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ КОМПОЗИТОРСКИХ И НАРОДНЫХ ПЕСЕН

Ключевые слова: нравственное и художественное воспитание, композиторские и народные песни, фольклор, гражданственность

Правильная организация процесса исполнения и слушания детских и народных песен и сам процесс исполнения расширяет эмоциональную сферу школьников, способствует их умственному и нравственному развитию, прививает чувства любви к родине и родной природе, уважения к труду, дружбы и коллективизма. Песни также оказывают положительное воздействие на идейно-политическое воспитание, в формировании чувства гражданственности и интернационализма.

S.M.Hacıyeva

THE EDUCATIONAL POTENTIAL OF SONGWRITING AND FOLK SONGS

Key words: moral and artistic education, composer and folk songs, folklore, citizenship

Proper organization of the process of performing and listening to children's and folk songs and the process of performing itself expands the emotional sphere of schoolchildren, contributes to their mental and moral development, instills feelings of love for their homeland and native nature, respect for work, friendship and collectivism. The songs also have a positive impact on the ideological and political education, in the formation of a sense of citizenship and internationalism.

Pedaqogikanın əsas prinsiplərindən biri tərbiyəedici təlim prinsipidir. Məktəbdə tədris olunan digər fənlər kimi musiqi fənni də təlim prosesində tərbiyəedici xüsusiyyətə malik olmalıdır. Məlumdur ki, ümümtəhsil məktəblərində musiqi dərslərində məktəblilərin estetik tərbiyəsi üzrə iş üç istiqamətdə aparılır: mahnı oxuma, nəzəriyyə və musiqini dinləmə. Bütün bu üç fəaliyyət formalarının məqsədi təkcə musiqini qavrama bacarığının əldə edilməsi ilə, müəyyən biliklərə yiyələnməklə kifayətlənmir, əsas məqsəd – musiqi vasitəsilə uşaqları tərbiyə etməkdir.

Tərbiyə işinə tədris prosesinin əlavəsi kimi baxmaq olmaz. Tədris və tərbiyə işi vəhdət təşkil etməlidir. Lakin tərbiyə işi açıq-aşkar aparılmamalı, həddən artıq didaktizmdən qaçınmaq lazımdır, çox vaxt hətta şagird onu hiss etməməlidir.

Tərbiyə işi dərs prosesində həyata keçirilir. Bu zaman onun müxtəlif sahələrinə toxunmaq vacibliyi yaranır. Musiqi əsərlərinin bədii dərinliyinə bələd olan təcrübəli, savadlı müəllim onların obrazlarına, əsas mövzuların onlarda təcəssümünə, bəstəkarın estetik dünyagörüşünün təsvirinə və onun yaradıcılığının ruh aldığı ideallara da toxunmalıdır.

Dərs prosesində öyrədilən və dinlənən uşaq mahnıları tərbiyə prosesində əvəzolunmazdır. Mahnı insanı uşaq yaşlarından sona qədər müşayiət edir. O, hisslərə təsir edərək insan həyatını zənginləşdirir.

Xalq mahnıları, eləcə də klassiklərin, xüsusən də azərbaycan bəstəkarlarının mahnıları, uşaqlara bütöv bir ecaskar aləm açır və yeni-yeni hissləri oyadır. Instrumental musiqi ilə müqayisədə mahnılar uşaqlara daha emosional təsir göstərə bilir. Bədii sözlə musiqinin vəhdəti sayəsində uşaqlar mahnını daha dərindən mənimsəyə və anlaya bilir. Mahnı uşaqlara təsir göstərməklə

yanaşı həm də onlara özlərini dərk etmək, öz hisslərini duya bilməyə yardım edir. Mahnılarda musiqidən başqa sözlərin olması həm onun digər janrlara nisbətən asan mənimsənilməsinə və kiçik yaşlı məktəblilərin bədii tərbiyəsinə böyük təsir göstərməsinə səbəb olur. Musiqi dərslərində baş verən birgə ifa isə onlarda kollektivçilik və dostluq hisslərinin oyadaraq inkişaf etdirir.

Bəzi uşaq mahnılarından görünür ki, bütün dinlənilən və ifa edilən mahnı materialından istifadə etməklə məktəblilərdə mənəvi tərbiyyənin müəyyən keyfiyyətlərini aşılamaq olar. Məktəblilərdə vətənə və başqa ölkə xalqlarına sevgi hisləri oyada biləcək uşaq mahnılarına bəstəkarlarımızın yaradıcılığına rast gəlmək olar. Bu mövzuda O.Zülfuqarov “Gözəl vətən”, S.Rüstəmov “Ana Vətən”, S.Ələsgərovun “Məktəblilər mahnısı”. Bu mahnıların əksəriyyəti I-III siniflərin “Musiqi” dərslərlərində özlərinə layiqli yer tutmuşlar və kiçik yaşlı məktəblilərin həm vətənpərvərlik, həm də mənəvi tərbiyəsində böyük praktiki əhəmiyyət kəsb edirlər. Bu mahnıları kiçik yaşlı məktəblilərə oxutduran musiqi müəllimi onun yalnız vokal partiyasını sözlərlə birlikdə ifa etdirməklə işini bitmiş hesab etməməlidir. Məsələn, III sinifdə bəstəkar M.Əhmədovun “Təmizlik” mahnısı vasitəsilə hətta ədalətlik anlayışını uşaqlara başa salmaq olar.

Azərbaycan xalq musiqisi yaradıcılığı da çox qədim və zəngin ənənələrə malik olub, müxtəlif janrları özündə birləşdirir. Bu yaradıcılıq əsrlərdən bəri zənginləşə-zənginləşə təkmilləşərək və kamilləşərək nəsildən-nəsilə şifahi yolla verilmişdir. Xalq mahnıları xalqımızın mənəvi böyüklüyünü, onun zəngin bədii təxəyyülünü, mənəli tarixi yolunu əks etdirən qədim yaradıcılıq sahəsidir. Xalq özünün yaratdığı mahnıların, melodiya ilə övladlarına layla demiş, onlara lirik mahnıların sevgisini ifadə etmişdir.

Şagirdlərdə müxtəlif xalq mahnılarına marağın artırılması və onların bu işə cəlb olunması, bədii zövqün yaranma və inkişafına yaxından köməklik göstərir. Məharətlə və ustalıqla yazılmış işləmələrdə folklorun təbiəti və melodiyanın səmimi pəklığı ilə baş verən qovuşma onları müxtəlif xalqların musiqi mədəniyyəti və ənənələrinin xüsusiyyətlərinin anlanmasına və tarixi-etnoqrafik biliklərin artmasına gətirib çıxarır. Melodikliyi, rahat diapazonu və s. bu kimi amillərlə seçilən xalq mahnıları uşaq səslərinin təbii şəkildə inkişafı üçün gözəl şərait yaradır. Bundan əlavə, xalq mahnılarının əsasında duran improvizasiya kimi yaradıcılıq elementi uşaqların oxu vərdişlərini və bacarıqlarını daha da mükəmməlləşdirir.

Azərbaycan xalq mahnı yaradıcılığı olduqca zəngin və rəngarəndir. Azərbaycan xalq mahnılarının tərbiyəvi xüsusiyyətlərinə gəldikdə isə hələ qədim zamanlardan onlar tərbiyəvi xüsusiyyətə malikdirlər. Hər bir xalq mahnısının altında gizlicə bir mənə yatır. Ona görə də xalq mahnılarını dinləyicilərə elə çatdırmaq lazımdır ki, oradan olan gizli məqamlar aşkara çıxsın.

Bədii tərbiyə ümumi tərbiyə sisteminin tərkib hissəsidir. Ona görə də məktəblilərdən danışarkən bədii tərbiyənin ümumi tərbiyə sistemində yeri və onun digər tərbiyə istiqamətlərilə qarşılıqlı əlaqəsi aydınlaşdırılmışdır. Bu isə üç əsas istiqamətdə öyrənilə bilər: 1) bədii və mənəvi tərbiyənin qarşılıqlı təsiri; 2) bədii və əmək tərbiyəsinin qarşılıqlı təsiri; 3) bədii və ideya-siyasi tərbiyənin qarşılıqlı təsiri.

Məhz ona görə də uşaq mahnılarının tərbiyəvi əhəmiyyətinə görə təsnifatından danışarkən tərbiyənin üç istiqaməti əsas götürülür:

- 1) mənəvi tərbiyə əhəmiyyəti olan mahnılar;
- 2) əmək tərbiyəsi əhəmiyyəti olan mahnılar;
- 3) ideya-siyasi tərbiyə əhəmiyyəti olan mahnılar.

Məlumdur ki, musiqi güclü ideoloji təsirə malikdir. Buna görə musiqi müəllimi mahnı repertuarını tərtib etdikdə elə əsərləri seçməlidir ki, onlar uşaqlarda vətənpərvərlik, doğma təbiətə sevgi, milli dəyərlərə, ənənələrə və əxlaqa hörmət, eyni zamanda beynəlmiləçilik və insan ləyaqətinə hörmət hisslərini oyadıb inkişaf etdirdirsin. Məsələn, A.Dadaşovun “Ey, vətən əsgəri”, N.Mirməmmədlinin “Əsgər qardaşlar”, R.Şəfəqin “Sizinlə yandı Vətən” və digər bəstəkarların bu səpkidə olan mahnılarının ideya-məzmununda olan mübarizə ruhu, qələbə əzmi, zəfər yürüşünün əks-sədası mərd mübarizlərin və doğma torpağının azadlığı uğrunda canlarından keçməyə hazır olanların poetik vəsfi hər bir şagirdi vətənpərvər insan kimi tərbiyə edir.

Lakin yüksək bədii ideyalı əsərlər sırasına tək-cə bilavasitə təbliğat xarakterli əsərləri aid etmək düzgün olmazdı. Xalq musiqi intonasiyası əsasında qurulan gözəl lirik mahnı və yaxud yumor dolu məzəli bir mahnı da tərbiyə işində yaxşı vasitə kimi istifadə oluna bilər. Hətta təbiət-mənzərə lirikasına aid olan əsərlər də mərhəmət, xeyirxahlıq kimi insani hissləri oyada bilər və humanist şəxsiyyətin formalaşmasına yardım edə bilər.

Bəstəkarlarımızın yaradıcılığında əməyə, zəhmət adamlarına və xalq malına doğru münasibət tərənnüm edən mahnılarına rast olunur. Bunlara misal olaraq T.Quliyevin “Bizim zəhmətimiz”, Q.Hüseynlinin “Mənim bağım”, T.Hacıyevin “Balaca neftçi” və əmək qəhrəmanları haqqında yazılmış mahnıları göstərmək olar. Həmin mahnıları oxuyan uşaqlarda zəhmətə, əmək adamlarına sevgi hissi yaranmaqla bərabər onların əməyinin nəticəsini göz bəbəyi kimi qoruyub saxlamaq kimi hisslər tərbiyə oluna bilər. Uşaqlarda bu mahnıları oxuduqdan sonra belə bir fikir yaratmaq olar ki, xalqımızın böyük zəhmət hesabına yaratdıqları hər bir şeyi eyni zamanda qorumaq və el malına pis münasibət bəsləyənlərə qarşı mübariz olmaq lazımdır. Təcrübə göstərir ki, bu keyfiyyətləri müəllim məktəbliləri düzgün istiqamətləndirdikdə aşılmaq mümkündür.

Musiqi dərslərində mahnıları uşaqların ekoloji tərbiyəsində də istifadə etmək vacibdir. Çox qədim zamanlardan insan özünün varlığını hiss etdiyi

dövrədən onun ilk tərbiyəçisi təbiət olmuşdur. Hələ heç bir elm, o cümlədən pedaqogika elmi mövcud olmadığı bir vaxtda təbiət insanda müşayiət etmə qabiliyyətini, cəsarəti tərbiyə etmiş, onun emosional dünyasının inkişafına səbəb olmuşdur.

İnsanın fiziki və daxili həyatı təbiətlə qırılmaz tellərlə bağlı olması o deməkdir ki, insan təbiətin bir hissəsi olduğu üçün təbiət özü-özü ilə bilavasitə əlaqədədir. Elmin və texnikanın sürətlə inkişaf etdiyi bir dövrdə insan və təbiətin qarşılıqlı əlaqəsi, təbiət gözəlliyinin insan üçün qorunması problemi daha da aktuallaşır. Təbiət heç də tükənməz deyil. Onu qorumaq lazımdır və bu fikirləri musiqi vasitəsilə uşaqlara aşılamaq lazımdır. Təbiətə sevgi hissələrini tərbiyə edən bəstəkarlarımızın bir sıra mahnıları mövcuddur. Bunların sırasında T.Quliyevin “Kəndimiz”, A.Dadaşovun “Təbiəti qoruyaq”, S.Rüsrəmovun “Maral”, “Dağlar”, M.Mirzəyevin “Təbiət mahnısı”, S.Ələsgərovun “Göygöl”, N.Əliverdibəyovun “Xəzər”, R.Mirişlinin “Kəpənək”, xalq mahnılarından “Bənövşə”, “Üç meyvə”, “Ağacda leylək” və s. adlarını çəkmək olar. Bu mahnılar uşaqların emosional şəkildə hissələrinə təsir edərək onlarda müəyyən duyğular, təbiətə sevgi yaradır.

Beləliklə, təbiətin qorunması problemi uşaqların estetik mədəniyyətinin inkişafı və formalaşması ilə sıx bağlıdır. Ona görə də təbiətin gözəlliyi haqqında uşaqların tam təsəvvür ala bilməsi onların musiqi-estetik tərbiyəsinin əsas məsələlərindən biridir. Uşaqların qabiliyyətlərini aşkara çıxarmaq üçün mahnıların rolu olduqca böyükdür. Hər hansı bir musiqi parçasını götürərək şagirddə olan qabiliyyəti ortaya çıxarmaq mümkündür. Burada da ən böyük iş müəllimlərin üzərinə düşür. İlk öncə müəllim şagirdin psixologiyası ilə tanış olmalıdır. Bilməlidir ki qarşıdakı şagirdin daha çox hansı işə qabiliyyəti vardır ki, o haqda mahnı seçsin, şagirddə də o işə daha çox maraq yaransın və öz işini sevə-sevə etsin. Musiqi dərslərində ifaçının, bəstəkarın, müəllimin əməyinə hörmət hissi yaratmağın böyük əhəmiyyəti vardır. Uşaqlara başa salmaq lazımdır ki, mahnılar və ümumiyyətlə hər bir musiqi əsəri bəstəkarların böyük zəhməti nəticəsində yaranır, sonradan isə bu əsəri dinləyiciyə çatdırmaq üçün ifaçılar da böyük əmək sərf edir. Bu isə uşaqlarda ümumi mədəniyyətin inkişafına səbəb olur.

Beləliklə, bəstəkar uşaq və xalq mahnılarının ifası və dinlənilməsinin düzgün təşkili və ifaçılıq prosesinin özü məktəblilərin dünyagörüşlərini genişləndirir, əxlaqi və əqli cəhətdən onların inkişafına səbəb olur, vətənə məhəbbət və doğma təbiətə sevgi, əməyə hörmət, dostluq və kollektivçilik hissələrini aşılayır. Mahnılar uşaqların ideya-siyasi tərbiyəsinin, vətəndaşlıq və beynəlmilətçilik hissələrinin formalaşmasına da müsbət təsir göstərir.

Elmi yenilik: Bu gün gənclərimiz daha çox bayağı və ya dəbdə olan qərb musiqisinə meyillidirlər. Lakin ölkəmiz üçün dəyərli vətəndaş yetişdirilməsində musiqinin rolu misilsizdir. Məktəblilərimizin əxlaqi və əqli cəhətdən

tərbiyəsində azərbaycan xalq və bəstəkar mahnılarının potensialı çox böyükdür. Bütüb bu məsələlər məqalədə öz əksini tapmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. J.Qədimova «Musiqinin tədrisi metodikası», B., 2007
2. S.Quliyev «Musiqi inkişafı və musiqi tərbiyəsi», B.,1981
3. O.Rəcəbov.G.Məmmədova. «Pedaqoji təmayüllü orta ixtisas və ali məktəblərdə musiqi tədrisinin metodikası».B., 2009
4. O.Rəcəbov, F.Hidayətova «Ümumtəhsili məktəblərində musiqi tədrisi və tərbiyəsi metodikası».B., 2013

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 10.05.2019

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 17.05.2019

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 12.07.2019

**Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Firəngiz Hidayətova**

ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 sayılı qərarı ilə çap olunur.